

Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ38.053.003, доктору наук з державного
управління, професору **Ємельянову В.М**

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора наук з державного управління, старшого дослідника Помаз-Пономаренко Аліни Леонідівни
на дисертаційне дослідження Михайлова Максима Олексійовича тему “Механізми удосконалення виборчого процесу в Україні”, подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань “Публічне управління та адміністрування”

1. Актуальність дисертаційної роботи, її зв'язок з науковими програмами, темами.

Серед чинників формування правової та демократичної держави є виборчий процес, який демонструє практичне втілення принципу народного суверенітету, є інструментом формування легітимних представницьких органів влади. Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики свідчить, що демократичні вибори є формою прямої влади народу в демократичній державі, тому удосконалення національного виборчого законодавства та досягнення його повної відповідності міжнародним нормам і стандартам набуває особливої актуальності в умовах реформування державотворення. Основний акцент у міжнародних документах робиться на підвищенні прозорості та неупередженості виборчого процесу, що може бути забезпечено шляхом внесення змін та уточнень до відповідних правових актів, спрямованих на розвиток демократичних принципів організації виборчого процесу.

Нормативно-правовою базою дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні є Основний Закон України, інші законодавчі акти, концепції, які регламентують конституційно-правові засади забезпечення виборчого процесу і є засобом реалізації прав громадян на волевиявлення,

участь в управлінні державою.

Значним досягненням у визначенні нормативної та процедурної змістових складових виборчого процесу став Виборчий кодекс України, який мав на меті сприяти гармонізації вітчизняного законодавства та імплементації міжнародних стандартів на рівні національних доктрин державотворення.

Однак аналіз проведення виборів до місцевих рад у 2020 році підтверджує застосування інститутом виборів системи широкого маніпулятивного потенціалу, який є сприятливим для зловживань з вузько-орієнтованою політичною метою. Здатність виборчої системи визначати результат розподілу мандатів у представницьких органах обумовлена математичними закономірностями, що ускладнює контроль громадянського суспільства за виборчим процесом. Подібні недоліки виборчого процесу призводять до зниження електоральної культури, поширення явищ політичної корупції, абсентеїзму, антиінтелектуалізму та знижують рівень довіри суспільства до органів державної влади. Тому в період активного реформування державного управління в Україні виникає нагальна потреба в розробці та впровадженні сучасних механізмів удосконалення виборчого процесу.

Тому дисертаційне дослідження Михайлова М.О. тісно пов'язане з проблематикою формування механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні через використання відповідних інструментів взаємодії з різними сегментами соціального та політичного середовища щодо запровадження спільних намірів у суспільстві задля їх реалізації.

Актуальність дослідження Михайлова М.О. підтверджується й тим, що було використане у процесі науково-дослідних робіт Національної академії державного управління при Президентіві України: “Політична корупція в парламентській діяльності: природа, прояви, запобігання” (державний реєстраційний номер 0119U101), у межах якої автор здійснив аналіз електоральної участі в парламентських виборах 2014 року та виборах до представницьких органів на місцевому рівні у 2015 році; “Механізми запобігання політичної корупції в органах представницької влади в Україні” (державний реєстраційний номер 0119U101588), в якій особистий внесок автора

як виконавця полягав в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад розвитку електронної демократії як механізму запобігання політичній корупції в органах представницької влади в Україні; “Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства” (державний реєстраційний номер 0120U101662), в межах якої автор запропонував заходи підвищення рівня політичної культури як чинника єдності та консолідації українського суспільства засобами комунікативного менеджменту та соціальних медіаресурсів; “Інституціоналізація публічної служби в Україні: теорія та практика” (державний реєстраційний номер 0120U101668, кафедра публічного управління та публічної служби) – у співавторстві розроблені методичні рекомендації з розвитку командного лідерства в органах публічної влади та технологій підвищення рівня діалогової комунікації засобами соціальних медіаресурсів.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації є логічно викладеними, достовірними й достатньо аргументованими. Це забезпечується глибоким аналізом основних теоретичних питань досліджуваної проблеми на базі наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених. Запорукою цього виступив вибір методологічного підґрунтя дослідження, зокрема системного, історико-ретроспективного, компаративного та структурно-функціонального методів, а також методів узагальнення та систематизації, індукції та дедукції, єдності цілого й частини, проблемного й прогностичного аналізу. На основі історико-ретроспективного аналізу досліджено еволюцію виборчого процесу на різних етапах історичного розвитку державотворення [підрозділ 1.1]. Методи узагальнення й систематизації дозволили уточнити понятійне поле та систематизувати джерельну базу дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу у сфері публічного управління органів [підрозділи 1.2, 1.3]. Крім того, відповідно до поставленої мети було використано системний, структурно-функціональний підходи, що сприяли класифікації механізмів удосконалення виборчого процесу у сфері знань “Публічне управління та

адміністрування” на базові та спеціальні, виокремивши інструменти та технології їх реалізації в системі багаторівневого публічного управління України [підрозділи 2.1, 2.2].

Слід відзначити, що під час вивчення обраного предмета дослідження автор застосував загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема - метод компаративного аналізу та синтезу, опису, індукції, дедукції тощо.

На користь достатньо високої оцінки достовірності й обґрунтованості сформульованих автором положень свідчить і значна інформаційно-аналітична база дисертаційного дослідження, до якої належать нормативно-правові акти, так і офіційні статистичні й аналітичні дані українською та іноземною мовами.

3. Наукова новизна отриманих результатів.

Основні положення наукової новизни пов’язані з результатами вирішення автором завдань дисертаційного дослідження. Вони визначаються особистим внеском дисертанта в розв’язання актуального науково-теоретичного завдання в галузі знань 28 “Публічне управління та адміністрування”, що полягає у виявленні та науковому обґрунтуванні можливості формування механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні та їх реалізації у системі багаторівневого публічного управління. Вирішення цього завдання повністю співвідноситься з поставленою метою дослідження.

Найбільш значущими результатами дослідження, що становлять наукову новизну, розкривають сутність роботи та виносяться на захист, є такі, у межах яких *уперше*:

— здійснено системний аналіз теоретико-методологічних засад дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу, який покладено в основу наукових підходів дослідження еволюції та історичних аспектів становлення виборчого процесу на різних етапах державотворення, класифікації механізмів як базових і спеціальних, що забезпечило їх структурно-функціональну характеристику в системі багаторівневого публічного управління;

— запропоновано модель реалізації механізмів удосконалення

виборчого процесу, ядром структурної побудови якої є спеціальні сучасні механізми: інституціональний, який забезпечує інституціоналізацію комплексу заходів і процедур на всіх стадіях виборчого процесу та їх легітиматизацію; електоральний, що сприяє залученню громадян до участі в мережевих електоральних комунікаціях, формуванню публічної кіберсоціалізації до кіберпростору; ресурсний, що передбачає фінансове, інформаційне, кадрове, технологічне забезпечення виборчого процесу, підвищення правової культури та розвиток професіоналізації суб'єктів участі в ньому.

На погляд опонента, одними з найбільш вагомих здобутків, зважаючи на зміст завдань дисертаційного дослідження, є *вдосконалення* його автором таких положень:

— класифікацію наукових підходів дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу, зокрема інституціонального, структурно-функціонального, системно-процесуального, інструментального, синергетичного, що розширюють можливості їх застосування для прийняття рішень на інституціональному, управлінському та технологічному рівнях;

— інструментарій реалізації спеціальних сучасних механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, зокрема електоральний маркетинг та електоральний менеджмент, фасилітація, краудсорсинг, краудфандинг, Інтернет-технології, які сприяють реалізації електорального та ресурсного механізмів, взаємодіючи між різними сегментами соціального та політичного середовища щодо запровадження спільних намірів у суспільстві задля удосконалення виборчого процесу: наявність конвенційного договору, низки консенсусів, протистояння маніпулятивним технологіям, відтворення транспарентності, прозорості фінансування виборчого процесу з метою деолігархізування влади в Україні.

Крім того, важливе значення мають положення дисертації, у межах яких *удосконалено*:

понятійно-категорійний апарат дослідження, зокрема в частині введення до наукового обігу авторських дефініцій “електоральний маркетинг”, “електоральний менеджмент”, “публічна кіберсоціалізація”, які запропоновані

для означення електронного урядування та цифрової демократії у виборчому процесі; під електоральним маркетингом розуміємо систему певних стратегій, інструментів, прийомів і методів, застосування яких спрямоване на вивчення громадської думки під час виборчого процесу; електоральний менеджмент – це чинник управлінського процесу, спрямований на підготовку й проведення виборів до представницьких органів влади із застосуванням мережевих електоральних комунікацій; публічна кіберсоціалізація – це чинник демократизації, що полягає у формуванні особистої компетенції щодо сутності мережевих електоральних комунікацій задля успішної адаптації до кіберпростору, здатності оцінювати отриману інформацію, визначати її характер, адекватно реагувати на деструктивні підходи до комунікації в Інтернет-мережі, розрізняти технології маніпулювання, використовувати можливості для розширення форм участі в електронному електоральному процесі;

- тенденції із запровадження в Україні провідного світового досвіду формування участі громадян в електоральній комунікації та публічній кіберсоціалізації шляхом забезпечення якісної фасилітації й інтеграції особистості до кіберпростору в умовах цифрової демократії України;

- дослідження перспектив запровадження електронних виборів в Україні, що сприятиме реалізації волевиявлення громадян шляхом електронного голосування та прозорому електронному підрахунку голосів як оптимальним і раціональним варіантам удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління України;

- проєкт Комплексної програми підготовки учасників виборчого процесу – формування цифрових компетентностей державних і недержавних суб'єктів участі та підвищення рівня цифрової грамотності населення.

На думку опонента, здобувач слушно акцентує на важливості розвитку суб'єктно-суб'єктних (координаційних) відносин у сфері виборчого процесу, у межах яких реалізується демократичні принципи публічного врядування.

Червоною лінією в роботі проходить аналіз позитивних практик країн світу в означеній сфері діяльності з метою окреслення перспективних напрямків його впровадження в Україні.

Отже, наукова новизна одержаних результатів та їхня наукова цінність полягають у тому, що дисертаційна робота побудована на багатоаспектному статичному аналізі досліджуваної проблематики, що засвідчує певний внесок у теорію та практику вітчизняної системи публічного управління. Це, у свою чергу, сприяє вирішенню існуючих проблемних питань у реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні. Усе це свідчить про достатньо високий рівень наукових розробок автора щодо впровадження дієвих інструментів, технологій механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні.

4. Основні теоретичні положення, запропоновані висновки та рекомендації дисертаційної роботи використано:

Івано-Франківською обласною державною адміністрацією при розробці методичних рекомендацій для професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань нормативно-правового забезпечення виборчого процесу до органів місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад Івано-Франківської області, що сприятиме дотриманню норм чинного законодавства про проведення виборів (*довідка 23 листопада 2020 р. №1354/0/2-20/01-116*);

Тернопільською обласною державною адміністрацією при розробці проекту Плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії на 2019-2020 роки, схваленого Розпорядженням Кабінету Міністрів України 12 червня 2019 р. № 405-р, зокрема, враховано рекомендації щодо впровадження організаційного та правового механізмів забезпечення електронної демократії й електронного урядування у сферу публічного управління та адміністрування на основі аналізу зарубіжного досвіду (*довідка 20 листопада 2020 р. № 04-8046/32*);

Шосткинською міською радою при розробці принципів публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу для удосконалення механізмів електронної демократії – відкритості, прозорості, доступності на виборах до місцевих рад (*довідка 24 листопада 2020 року №*

4137/01-37);

Фастівським виконавчим комітетом Фастівської міської ради Київської області при здійсненні інформаційно-консультативної підтримки суб'єктів виборчих перегонів Фастівської територіальної громади у реалізації публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу, що може бути врахованим для подальшого розвитку прямої демократії в Україні (довідка 18 листопада 2020 року № 06-33/4979);

Чернігівським центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій у наданні методичної та інформаційно-консультативної допомоги слухачам із питань публічного адміністрування виборчого процесу до місцевих рад (жовтень, 2020), у розв'язанні ситуативних вправ із застосуванням організаційно-фасилітативного підходу в умовах електоральної комунікації (довідка 22 січня 2021 року № 01-02/38);

політичною партією “Громадський рух Миколи Томенка “Рідна країна” під час експертного супроводу виборчого процесу на території Київської області щодо налагодження взаємодії місцевої влади та громадян через посилення впливу діалогових комунікацій на громадську активність виборців (довідка 16 листопада 2020 року № 04/ 2020).

Теоретичні положення та аналітичні матеріали дослідження використано в навчальному процесі Національної академії державного управління при Президентові України при підготовці здобувачів ступеня доктора філософії та магістрів з галузі знань 28 “Публічне управління та адміністрування” за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування” (довідка 23 грудня 2020 № 200).

Таким чином, висновки та пропозиції авторки дисертації мають як теоретичне, так і практичне значення.

5. Оцінка повноти викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях та авторефераті.

Наукові публікації Михайлова М.О. повною мірою відображають зміст дисертаційної роботи й отримані висновки та пропозиції.

Результати дисертаційного дослідження висвітлено автором у 9 публікаціях, у тому числі у 5 статтях у наукових фахових виданнях з державного управління, 1 статті у закордонному науковому виданні, 14 тезах доповідей на конференціях. Це відповідає вимогам, установленим МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

6. Дискусійні положення і зауваження щодо змісту дисертації.

Дисертаційне дослідження виконане здобувачем на достатньо високому науковому рівні. Проте як і будь-яка кваліфікаційна робота такого виду, вона не позбавлена окремих дискусійних положень, неточностей і зауважень, а саме:

1. У підрозділі 1.2 дисертації здобувачем слушно визначається, що “виборчий процес” зустрічається у широкому та у вузькому значеннях. Разом із тим потребує уточнення позиція автора щодо акцентування уваги саме на “виборчому процесі” у межах обраної проблематики дослідження у галузі знань “Публічне управління та адміністрування”. Вважаємо, що саме у виборчому процесі передбачено виконання певних функцій публічного управління. Дисертаційна робота також виграла б, якби в ній було проаналізовано поняття “публічне управління”, оскільки воно охоплює діяльність державних і недержавних інституцій, на взаємодії яких автор звертає увагу.

2. У продовження відзначимо, що можливо доцільно об’єднати деякі частини тексту дисертації, які наведені у підрозділах 1.2 і 1.3 під час визначення понять “механізми”, “механізми удосконалення виборчого процесу”; у підрозділах 2.2 і 3.1, в яких наведено аналіз зарубіжного досвіду удосконалення виборчого процесу”. Це необхідно зробити з метою уникнення розпорошеності в сприйнятті дослідницького матеріалу.

3. Позитивно оцінюючи чіткість співвіднесення завдань і висновків (за

кількістю), відзначимо, що висновки роботи необхідно посилити, надавши їм проблемно-предметного та практико орієнтованого характеру. Необхідне концептуальне узгодження результатів роботи із висновками дослідження. Крім того, до формулювання деяких його завдань слід додати термінологічну конструкцію “на прикладі кращого світового досвіду”.

4. У продовження зауважимо, що в завданнях дослідження доречно уточнити, досвід яких країн здобувач дослідив, а також пропонує адаптувати в Україні. Дане зауваження висловлено зважаючи на неоднорідний розвиток виборчого процесу в країнах світу на різних рівнях, а також різний характер його впливу на Україну.

5. Автор справедливо наполягає на необхідності розроблення моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу (підрозділ 3.2 дисертації). Однак потребує оцінювання система багаторівневого публічного управління, в якій будуть реалізовані механізми удосконалення виборчого процесу, адже рівень співпраці органів влади з громадськістю щодо формування та реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу є різним.

6. На наш погляд, потребують доповнення наукові підходи до вивчення механізмів удосконалення виборчого процесу (підрозділ 1.2 дисертації). З метою цілісності сприйняття дослідницької концепції вважаємо, що серед них доречно виокремити було б ті підходи, які направлені на запровадження партисипативної та деліберативної демократії, так як реалізація механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні потребує залучення суспільства.

У той же час, висловлені зауваження носять переважно рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Вони не знижують наукової та практичної цінності отриманих результатів, а лише окреслюють напрямки подальших наукових розробок.

7. Загальний висновок щодо відповідності дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів

Дисертація Михайлова Максима Олексійовича є закінченою, самостійною науково-дослідницькою роботою, що виконана на високому методичному рівні, розв’язує актуальне науково-теоретичне завдання, містить науково-практичні

рекомендації щодо напрямів формування та реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, а також відрізняється оригінальністю як у постановці завдань дослідження, так і в інтерпретації отриманих його результатів. Теоретичні висновки та практичні рекомендації, викладені в дисертації, носять достовірний характер, аргументовані й можуть бути предметом захисту. Висновки за розділами та загальні висновки до роботи мають єдину логіку викладення та змістовно становлять єдине ціле.

На підставі зазначеного вважаю, що дисертаційна робота Михайлова М.О. на тему “Механізми удосконалення виборчого процесу в Україні” є закінченою науковою працею та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та пункту 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, а його автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань “Публічне управління та адміністрування”.

Офіційний опонент:

**начальник наукового відділу
проблем державної безпеки
навчально-науково-виробничого центру
Національного університету
цивільного захисту України,
д-р н. держ. упр., с. д.**

 А.Л. ПОМАЗА-ПОНОМАРЕНКО

